

CAMÍ DE CAVALLS. HISTÒRIA I CULTURA D'UN CAMÍ

1 – Maó – Es Grau

Casetes de vorera, reflex d'una tradició

Aquestes castes de vorera, localitzades a l'anomenat 'Illot' de Sa Mesquida foren contruïdes als anys 40. Durant el camí trobarem multitud d'aquestes casetes que són reflex d'una tradició molt pròpia de Menorca de passar vegues devora el mar.

La torre de sa Mesquida

Construïda l'any 1799 durant la tercera dominació anglesa (1798-1802), forma part d'una xarxa de torres que conformen un sistema defensiu del litoral de l'illa que es va posar en pràctica un cop enderrocats els castells de Sant Felip (es Castell) i Sant Antoni (Fornells). L'arrebossat original de calç i arena encara es conserva a la cara nord, menys castigada pel sol.

Trinxeres i blocaos, vestigis omnipresents de la Guerra Civil

Un poc amagades entre la vegetació descobrim unes trinxeres, vestigis de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). La majoria fóren construïdes per l'exèrcit republicà espanyol. Menorca va ser un dels darrers bastions de l'exèrcit republicà. La darrera envestida militar, entre el 8 i el 9 de febrer de 1939, permet a l'exèrcit de Franco prendre possessió de l'illa.

La població durant la Guerra Civil

Durant tot el camí trobarem multitud de vestigis de la Guerra Civil Espanyola. La majoria, blocaos com aquest, defensaven moltes cales menorquines de possibles desembarcaments de les tropes de Franco. Durant la guerra, els aliments estaven racionats però la fam no fou generalitzada gràcies a què el bloqueig no va aconseguir interrompre totalment els contactes amb l'exterior (Barcelona, Marsella i Algèria).

Menorca, per una vegada, interessa a molts

El segle XVIII és convuls per a l'illa. La importància estratègica de Menorca i del port de Maó interessen a les potències europees. A causa de la Guerra de Successió espanyola, l'any 1713 Menorca queda en mans dels anglesos. A partir d'ara, l'illa passarà a mans de francesos, espanyols i anglesos en diferents moments, a causa del joc de la política internacional.

TRAM 1

La transformació de la ramaderia

Restes d'un bouret fet amb pedra en sec i morter de calç. Durant molts segles, el camp menorquí era productor de cereals complementat amb el bestiar oví. A partir de mitjan segle XIX, lentament, la cabana bovina creix en importància per a produir llet i formatge, aspecte que durant les cinc darreres dècades s'ha consolidat amb la producció de formatge de Maó i formatges fusos.

El naufragi del Pereire

En aquestes roques assenyalades en el mapa, bé davant Sa Mesquida, va naufragar a les dues de la matinada del 26 d'octubre de 1906 el vapor francès Isaac Pereire enmig d'un fort temporal. Malgrat les condicions climàtiques, els 72 passatgers i els 60 tripulants van ser rescatats gràcies a la intervenció de pescadors de Maó.

Els espanyols (1782-1798)

Espanya invadeix Menorca sota la direcció del duc de Crillon. Els anglesos són vençuts i les tropes angleses que queden són repatriades. El comte de Cifuentes, governador de l'illa, mana a la Universitat d'Alaior que construeixi un quarter a la plaça Nova per als soldats que hi estan destinats, amb la finalitat de tenir les tropes fora de les cases particulars.

TRAM 1

El desembarcament de sa Mesquida

El 19 d'agost de 1781 desembarquen en aquesta platja una tropa de 8.000 homes que ràpidament prenen l'arenal i després bona part de l'illa dirigits pel duc de Crillon. Les tropes angleses es van refugiar al castell de Sant Felip i no van capitular fins al 6 de gener de 1782, data avui recordada per la celebració militar anual de la Pasqua Militar a Madrid.

El formatge de Maó amb denominació d'origen

Des de fa més d'un segle es produeix formatge artesà amb llet de vaca de gran qualitat. Des dels anys vuitanta aquest producte gaudeix del reconeixement i la protecció de la denominació d'origen Mahón-Menorca. Avui, vint-i-tres empreses produeixen amb llet crua el formatge artesà i amb llet pasteuritzada el formatge industrial, ambdós protegits amb la denominació d'origen Mahón-Menorca.

SA GRANJA

Canvis urbanístics i producció de portamoneders de plata

L'any 1848 es comença a construir la fortalesa de **la Mola**, inaugurada per la reina Isabel II l'any 1860, durant la seva visita a Menorca. A la segona meitat del segle XIX Ciutadella experimenta un creixement urbanístic gràcies a l'enderrocament de les murades a partir de 1883. La fabricació de teixits es beneficia de les exempcions aranzel·làries i s'inicia la producció semiindustrial de portamonedes de malla d'argent i or.

L'arquitectura civil menorquina del segle XVIII

El lloc de Sant Antoni, conegut també com The Golden Farm, és un exemple de l'arquitectura rural del segle XVIII enriquida amb noves construccions, sota la influència de l'estil neopal·ladià, o la reforma de les anteriors. Quant a l'arquitectura civil, es construeix el Llatzeret al port de Maó (1793-1807) i diverses residències urbanes de famílies senyoriales a Ciutadella i de la nova burgesia enriquida a Maó.

La Guerra del Francès no arriba a l'illa

Durant la Guerra del Francès (1808-1814), Menorca roman al marge de la invasió francesa gràcies a la protecció de l'esquadra anglesa que, unida a l'espanyola, utilitza el port de Maó com a base. L'aliança amb la Gran Bretanya propicia la darrera gran època de prosperitat del comerç al port de Maó. La burgesia maonesa inaugura el

1829 el Teatre Principal, un dels primers d'Espanya on es representen les principals òperes de l'època.

TRAM 1

La Mola, fortificació militar coneguda per tot arreu

A La Mola o fortalesa d'Isabel II s'hi construeix al 1848 una bateria de campanya i entre 1850 i 1860 es fortifica la península de La Mola, obra visitada per la reina Isabel II el 1860. Poc després queda obsoleta pels avanços tecnològics militars. Servirà de quarter militar, penal militar i avui es pot visitar turísticament gràcies a la gestió d'una empresa privada contractada pel Consorci del Museu Militar de Menorca.

2 – Es Grau – Favàritx

Els talaiots donen nom al període talaiòtic

El poblat talaiòtic de sa Torreta és un dels més emblemàtics d'aquesta zona, tot i no poder-lo visitar. Els monuments més integrats en el paisatge són els talaiots (construïts entre els anys 900-700 aC), unes grans construccions en pedra, torres de forma troncocònica, edificades amb pedres en sec sobre els llocs més alterosos dels poblats. La seva funció principal era la del control del territori. Els talaiots donen nom al període més ric de la prehistòria menorquina, el talaiòtic.

Poblat talaiòtic de Sa Torreta

Els rituals funeraris típics de l'illa

Es coneix un variat repertori de tombes construïdes al llarg de la prehistòria, totes elles col·lectives, a on es dipositen els difunts acompanyats amb els seus aixovars. La més característica és la naveta, i la més coneguda d'elles és la naveta des Tudons, d'on s'inhumen 100 individus datats entorn al segle IX aC, amb un ritual relacionat amb el tractament especial dels cabells i dels cranis.

SA TORRETA??? una altra ubicació en què es pugui veure les tombes...

Altres localitzacions: Tore de cala tamarells, Pont i comportes de s'albufera des grau (s.XIX- XX) per a què servien...

3 – Favàritx – Arenal d'en Castell

De les invasions a l'entrada del món musulmà

El passeig per aquesta zona d'Addaia ens recorda com després del declivi de Roma, Menorca pateix invasions de vàndals i bizantins. L'any 903 l'illa és incorporada al món islàmic, que domina l'illa durant quatre segles, primer vinculada a l'emirat omeia de Còrdova, després al regne taifa de Dènia i finalment sota el domini dels almoràvits i almohades. La seva presència dura fins l'any 1287.

ADDAIA

L'aportació cultural del segle XIX

L'Arenal d'en Castell és un dels paisatges que l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria reproduí en un dels seus gravats, publicat al segon volum de la seva obra *Die Balearen*, realitzada durant la segona meitat del segle XIX. D'aquella època destaquen figures com Miquel Eugeni Caimaris, els ciutadellencs Joan Benejam i Vives i Josep Maria Quadrado i l'escriptor des Castell Àngel Ruiz i Pablo.

ARENAL D'EN CASTELL (La isla de Menorca, tom II, p. 445, Arenal d'en Castell)

Sant Agustí de la Florida, avui

Des d'aquí es veu amb claredat el Toro. Si hi pujau, just a l'entrada del pati a l'esquerra, hi trobareu l'únic record dels menorquins que emigraren a La Florida: un monument dedicat a la colònia menorquina de la Florida i al capellà mercadalenc pare Pere Camps Janer. Avui, a Sant Agustí de la Florida, existeix un record d'aquells menorquins en la seva cultura local amb l'herència de la llengua, història, gastronomia, costums, toponímia i cases històriques d'arrels menorquines.

CAMÍ DE CAVALLS

Altres localitzacions: Far de Favaritx (història del far, context, construcció, naufragis importants..), necròpolis als penyals de Cala Caldés, Salines d'Addaia (colons grecs)

4 – Arenal d'en Castell – cala Tirant

Fornells, de castell a poble

El castell de Sant Antoni de Fornells és construït entre 1638 i 1680. El poble és format pels pescadors dels voltants i els treballadors que construeixen el castell, que compta amb una guarnició d'uns 60 soldats i un capità, construït amb quatre baluards i disposa de 12 canons i alguns mosquets. El castell és fet inutilitzar l'any 1782 per Carles III, quan el monarca ordena la demolició dels baluards i tota la segona planta. Reconstruït a principi del segle XXI, avui es pot visitar.

CASTELL DE SANT ANTONI

Les torres de defensa, claus per a l'illa

La torre de Fornells és construïda 1801 i 1802. Disposa de quatre nivells: l'inferior conté la cisterna; la planta baixa és l'espai dedicat als magatzems d'armes i municions, queviures i pólvora; a la planta primera s'hi allotjaven els militars; i la superior era la zona defensiva a on s'instal·là un canó. Si bé a finals del segle XVI es construeix una xarxa de talaies que tenen com a funció la vigilància, serà entre 1798 i 1802 quan es construeixen les torres de defensa com aquesta, que tenen per missió vigilar i defensar militarment l'illa.

TORRE DE FORNELLS

Defensa del territori al segle XVII

En aquest punt, el 9 de juliol de 1644 fou ferit de mort Miquel Barçola i Cardona, lluitant juntament amb altres 120 menorquins, contra l'atac d'uns 200 pirates en una ràzzia habitual a l'època per a obtenir botí. Aquell dia el propi Barçola i Francesc Pons moriren, però s'aconseguí rebutjar l'atac que hauria suposat el captiveri de menorquins després venuts com a esclaus al nord d'Àfrica.

SON SAURA

Altres localitzacions: Basílica paleocristiana de ses salines, naufragi Lluïsa as codolar 1903, tram de camí empedrat que unia Sanitja amb Lô, Blocaio guerra civil de son saura, Fortificació de l'illa de les Sargantanes, Castell de Fornells.

5 – Cala Tirant – Binimel·là

...i arribam a la Minorica dels romans

A continuació descobrirem una antiga zona urbana. Ens hem de remuntar fins l'any 123 aC quan Menorca passa a formar part de l'imperi Romà amb la conquesta de les

Balears per part de Quint Cecili Metel, i anomena la nostra illa Balearis Minor o Minorica. Coneixem els emplaçaments de les tres *civitates* o centres administratius citades per Plini el Vell: Mago (Maó) a llevant, Iamo (Ciutadella) a ponent i Sanicera (**Sanitja**) al nord de l'illa, primer campament i després urbs.

ARRIBADA DE SANITJA

La fundació de **Sanitja o Sanicera**

Aquestes restes arqueològiques corresponen a un campament militar construït per aprofitar el port natural de la zona, entre el 123 i 45 aC, conegut amb el nom de Sanicera. És un establiment romà usat fins a l'antiguitat tardana, ubicat a la vorera oest del port de Sanitja. La seva època d'apogeu és al període comprès entre el 123 aC i el segle III dC.

Sanitja segueix habitada uns anys més...

El campament militar evolucionà cap a una petita urbs entre el 45 aC i el segle III dC. A Sanitja trobam unes estructures per a possibles treballs de transformació de productes, amb la presència d'unes piques que van ser usades entre els segles IV i VI dC. S'han descobert enterraments i altres edificacions, amb usos per a determinar. També una làpida i fragments d'àmfores (de l'època púnica a la romana tardana) i àmfores Dressel per al transport de vi. Al port de Sanitja s'han descobert alguns derelictes, dels quals s'han recuperat àmfores del Baix Imperi africanes.

Altres localitzacions: Far de Cavalleria, Naufragis Cala Tirant 1671, 1707 i sXIX, Blocaos de Binidonaire, Torre de Sanitja, Blocaos de Cavalleria, s'Almadrava (indústria pesquera de tonyina que va fracasar).

6 – Binimel·là – els Alocs

L'avarca, un calçat pagès universal

En aquesta platja neix l'avarca talment com la coneixem avui en dia. L'avarca és un calçat que usaven els pagesos. Als anys cinquanta, la propietària de **cala Pregona** demana als artesans Servera des Mercadal que facin unes avarques més fines per passejar per la seva finca. Neixen les avarques com avui les coneixem. Durant dècades, es Mercadal és l'epicentre de l'elaboració artesanal de l'avarca. Des dels anys noranta, i com a sortida a la crisi del sector del calçat, diverses fàbriques de calçat de Menorca produeixen avarques, convertides en calçat estiuenc i amb gran difusió internacional.

El castell de Santa Àgueda, la joia de l'herència musulmana

Des d'aquí veiem el castell de Santa Àgueda, d'època musulmana, possiblement sobre les restes d'una defensa romana. El recinte central disposa de 16 torres i un aljub, fet als segles X-XI d'època califal. Es Castellet o segon recinte és fet al segle XI i conté dos aljubs. Al segle XII es construeixen les torres quadrades, a l'època almoràvide. La casa d'armes o tercer recinte és fet el segle XIII, a l'època almohade, i disposa de dos safarejos més. El castell servia de refugi per a la població en cas d'atac cristià i per resistir-hi durant un cert temps, ubicat en un lloc de difícil accés per a l'enemic.

La primera població s'arrela al territori

A Binimel·là s'hi localitzaren restes d'eines lítiques datades entorn al 6000 aC, però l'assentament humà més antic de l'illa data de principi de l'edat del bronze (2500/2100 aC), moment conegut com a període pretalaiòtic. Sobre l'any 1700 aC els illencs es relacionen amb comunitats del continent d'on duïen objectes de bronze. Aquest període es caracteritza per l'augment de la població i la complexitat de les relacions econòmiques i socials, així com dels rituals funeraris i festius.

Prevenió defensiva militar de l'illa

Des d'aquí poden veure la talaia de s'Enclusa, ubicada al puig del seu nom, construïda per evitar el perill d'incursions piràtiques. A conseqüència dels assalts piràtics del segle XVI, i davant el perill de noves incursions, durant el segle XVII l'illa es fortifica amb una xarxa defensiva. Es construeix el castell de Sant Felip al port de Maó, es restaura el castell de Sant Nicolau, es reforcen les murades de Ciutadella, es fa el castell de Sant Antoni a Fornells, es restaura el castell de Santa Àgueda com a refugi en cas d'invasió i les talaies per a vigilar la costa.

Talaia de s'Enclusa

La independència respecte de Ciutadella (1651)

Abans d'abandonar el terme de Ferreries, recordarem com els pobles de Maó, Alaior i es Mercadal depenien de les decisions polítiques preses per la Universitat General de Menorca i Particular de Ciutadella. A mitjan segle XVII la situació canviarà i la Universitat de Maó primer (1640) i les des Mercadal i Castell de Santa Àgueda i la d'Alaior després (1651) assoliran la seva independència. Ara, cada universitat recaptarà els tributs, controlarà la seva gestió econòmica i dependrà exclusivament de les decisions dels seus jurats: entraran de ple en una autèntica autonomia local.

SORTIDA DEL TERME DE FERRERIES AL NORD

Altres localitzacions: Niu ametralladores Binimel·là, tallers lítics Binimel·là (6000 aC), Mina de coure de Sant Jordi.

7 – Els Alocs – Algaiarens

La Guerra Civil i la postguerra a Menorca

Aquests blocaos ens recorden que la guerra finalitza a Menorca el febrer de 1939, quan es pacta la rendició de l'illa, i molts menorquins fugen amb el vaixell Carmen Picó i el creuer militar *Devonshire* des del port de Maó. Durant els primers anys del franquisme es produeix la repressió contra els vençuts: alguns són jutjats i executats; molts empresonats durant anys. La postguerra també és dura per la gran penúria econòmica i la fam. Als anys cinquanta la situació millora.

CALA D'ALGAIARENS

De la Menorca musulmana al paradís

Algaiarens és una explotació agrària que ja funcionava durant l'època musulmana de l'illa (903-1287). Un dels darrers governadors d'aquella època, Said ibn Hakam, ens deixa poesies i textos escrits sobre Menorca com el següent: "Menorca és excel·lent i les seves gents són honrades (...). Déu sap que l'estimo, a ella i als seus habitants, amb un amor melangiós de qui enyora la unió amorosa. Si jo fos porter d'una de les portes del Paradís diria: Entrau, oh gents de Menorca, i instal·lau-vos a la part més alta".

ALGAIARENS

Altres localitzacions: Pedrera de tapadores de sitjot a Cala Pilar. Diversos elements etnològics propers al camí (pous, barraques...) que poden servir per parlar de la història de l'agricultura., blocaos a la platja dels tancats, naufragi als Alocs 1708.

8 – Algaiarens – cala Morell

La petjada humana al territori

Aquí trobam un assentament d'una dotzena de navetes d'habitació, de les quals dues han estat excavades. És el testimoni dels primers pobladors de Menorca deixen la seva petjada en el paisatge amb construccions diverses que es troben per tota l'illa i abracen un ampli període cronològic, que va des de l'edat del bronze fins a l'edat del ferro i el seu ús s'estén fins a l'Imperi romà, la dominació islàmica de l'illa (segles IX-XIII) i fins i tot, en alguns casos concrets, fins al segle XIX.

(assentament costaner de cala Morell. Pretalaiòtic)

Altres localitzacions: Aljub de Corniola, forn de teules i ceràmiques de Son Àngel, Font d'aigua de ses Fontanelles utilitzada desde la prehistòria, Pedrera del codolar de Biniatram, Necròpolis de cala morell.

9 – Cala Morell – punta Nati

Relacions entre pagesos i senyors

Entre els segles XVII i XVIII es produeix un canvi en la relació social entre pagesos i senyors. Biniatram és un d'aquells llocs en què des de 1287 els pagesos hi treballen la terra, que els era cedida a canvi d'un tribut anual; són els senyors de lloc o emfiteutes. Ara, nobles i burgesos esdevenen terratinents, hi ha manco pagesos arrendataris i apareix el contracte d'amitgeria, pel qual un pagès ha de lliurar la meitat del producte obtingut de la finca al seu propietari.

BINIATRAM – CIUTADELLA

Altres localitzacions: Barraques de bestiar, Naufragi del General Chanzy 1910 a cales Morts, Far de punta Nati, bateria de punta Nati. Elements etnològics diversos (aljubs,...)

10 – Punta Nati – Ciutadella

Descripció geogràfica de Menorca

La distància més llarga que es pot trobar a Menorca entre dos punts, és des d'aquí fins a la punta de s'Esperó a la Mola de Maó: 48 quilòmetres de distància. De fet, Menorca, la més oriental de les Illes Balears, té una extensió de 702 quilòmetres quadrats i una població d'uns 94.000 habitants, que sol duplicar-se durant els mesos d'estiu. El punt més alt és a 357 m i corresponen a la muntanya del Toro, i en total l'illa té 347 km de costa.

CAP DE BAJOLÍ

Els diversos tipus de construccions talaiòtiques

Aquesta cova artificial d'enterrament de l'època del bronze, també coneguda com a hipogeu, és un dels 15 tipus distints de construccions talaiòtiques que existeixen a Menorca: sepulcres megalítics, sepulcres de triple parament, hipogeus de planta allargada i els de planta senzilla amb corredor, covetes de forn, coves naturals amb

murada, naviformes, pous, talaiots, hipogeus de planta complexa i sales amb coberta de lloses. A més, es fan navetes i taules, dos tipus de construccions exclusives de Menorca i úniques al món.

(hipogeu de Torre del Ram)

Menorca talaiòtica, única al món (1)

L'hipogeu de Torre del Ram és un dels trenta-dos jaciments arqueològics seleccionats d'entre els 1.500 de Menorca, per sintetitzar l'evolució de la prehistòria insular, amb l'objectiu que el Consell Insular de Menorca impulsi la candidatura "Menorca talaiòtica, única al món", i que la UNESCO la declari patrimoni mundial de la humanitat. La Menorca Talaiòtica se situa cronològicament entre final de l'edat del bronze (2500/2000 aC) i l'edat del ferro (650/400 aC).

(hipogeu de Torre del Ram)

L'illa en temps de l'imperi romà

Ciutadella (lamo per als romans) fou un assentament romà molt important; és freqüent trobar restes romanes dins el nucli urbà anti, avui protegit per un pla especial. Les Illes Balears primer formen part de la província hispànica citerior, després passen a la cartaginesa i al segle IV es constitueixen en província pròpia, la baleàrica. Amb la romanització de Menorca, el llatí es converteix en la llengua pròpia i s'hi introdueix l'administració, la religió, la cultura i el dret romans.

CIUTADELLA

El cristianisme i el primer bisbe menorquí

El convent de Santa Clara és construït al segle XIII per difondre la religió catòlica. A Menorca des del segle V, el cristianisme ha arrelat i compta amb seu episcopal pròpia a lamona (actual Ciutadella) com demostra la coneguda carta encíclica del bisbe Sever, que l'any 418 fa saber a tota la cristiandat la conversió de la nombrosa i influent comunitat jueva de Magona al cristianisme.

CONVENT DE SANTA CLARA

La colcada, eix de la festa popular menorquina actual

Cavalls i caixers i cavallers formen la colcada, conjunt de genets a cavall que realitzen un passeig pels carrers del poble per, finalment, celebrar els caragols i el jaleo, un gran espectacle en el qual els genets fan fer botar els seus cavalls sobre les dues potes de darrere, animats per la gent a la plaça principal de cada població, en el cas de Ciutadella, el jaleo es celebra en aquest punt, la plaça del Born.

ES BORN - CIUTADELLA

El cavall, protagonista de les festes populars

El capvespre del dia de la festa de Sant Joan, el caixer senyor visita la mare abadessa de Santa Clara perquè les seves pregàries ajudin al bon desenvolupament dels jocs des Pla i s'evitin accidents. El cavall és el protagonista principal de les festes populars que celebren les poblacions menorquines al llarg de tot l'estiu. Els cavalls quan surten a la festa van guarnits amb flocs i flors a la coa, galteres de colors, gualdrapa, pitral i estel, i els genets o caixers porten levita i corbatí negres i camisa i calçons blancs amb guardapits, guindola i polaines.

SANTA CLARA – CIUTADELLA

L'organització social i administrativa medieval a l'illa

Aquest edifici acollia la seu de la Universitat General de Menorca, principal govern de l'illa comparable a l'actual Consell Insular de Menorca. La societat menorquina medieval s'organitza en estaments privilegiats (braç militar, noblesa i clergat), estaments urbans (ciutadans, mercaders i menestrals) i la pagesia. Fins a mitjan segle XIV només existeix la Universitat de Menorca, amb seu a Ciutadella; durant la segona meitat d'aquest segle es constitueixen les universitats de Maó, Alaior i es Mercadal.

SEU UNIVERSITAT DE CIUTADELLA

La reforma administrativa del segle XV

Els pobles reclamen més pes i participació en el govern illenc. El rei Alfons el Magnànim nomena governador de Menorca a Galceran de Requesens qui realitza una reforma administrativa aprovada el 1439, per la qual estableix una nova composició més equilibrada amb representants de tots els pobles. La nova regulació del règim municipal perdura fins al primer terç del segle XIX.

SEU UNIVERSITAT DE CIUTADELLA

11 – Ciutadella – cap d'Artrutx

Meloussa, Nura...

Al fons del port de Ciutadella s'hi conserven vaixells enfonsats (derelictes), testimoni del contacte comercial amb els fenicis i grecs durant els segles VII-VI aC (anomenen l'illa Meloussa, que significa 'lloc de bestiar'). Els cartaginesos conquereixen militarment l'illa, l'anomenen Nura ('terra de focs') i funden les ciutats de Jamma (Ciutadella) i Maghen (Maó). Els fonsers menorquins formen part com a mercenaris de l'exèrcit cartaginès.

(PORT DE CIUTADELLA – AL BELL MIG)

S'Any de sa Degràcia. La ferida de Ciutadella i de la resta de Menorca

Aquest monument recorda un dels fets més luctuosos de la història menorquina. Ens traslladam a principi de juliol de 1558 quan l'armada turca comandada per Piali Baixà, composta per 140 naus i 15.000 soldats, arriba a Ciutadella i inicia el setge de la ciutat. El 9 de juliol assalten i saquegen la ciutat. El fet històric es coneix popularment com "s'Any de sa Desgràcia". Tres mil menorquins de tota l'illa són capturats i portats a Constantinoble per a ser venuts com a esclaus.

(PLAÇA DES BORN – MONUMENT)

Un nou repoblament (cristià) de Menorca

El rei Alfons reparteix terres entre cavallers i ciutadans en forma de cavalleries i alous, i el 1287 disposa la construcció d'aquesta església de Santa Maria (l'actual Catedral) i la fundació dels convents de Sant Francesc i Santa Clara a Ciutadella. Ordena que a Maó, on durant l'època musulmana sols hi ha un castell, s'hi creï una vila emmurallada i es construeixi l'església de Santa Maria. Lentament Maó guanya importància fins al punt d'erigir-se en el contrapès de l'hegemonia de la capital.

(CATEDRAL)

La construcció de cases senyorials a Ciutadella

La casa del comte de Torre-Saura destaca al bell mig de la plaça des Born. De fet, durant el segle XVII s'ennobleixen moltes famílies d'extracció ciutadana i mercantil, i es

comencen a construir alguns de les principals cases senyorials de Ciutadella, com la del baró de Lloriac (títol concedit el 1683 per Carles II), la casa Salort, la casa Saura i d'altres cases senyorials.

CASA DEL COMTE de TORRE-SAURA (es Born)

Finalment, Menorca disposa de diòcesi pròpia

Sense abandonar la Catedral, hem de recordar que a l'any 1795 el papa Pius VI erigeix la diòcesi de Menorca amb seu episcopal a Ciutadella. Llavors és quan la Parròquia de Santa Maria de Ciutadella fou convertida en Catedral de l'illa i el ciutadellenc Antoni Vila i Camps és designat com el primer bisbe de la nova diòcesi.

CATEDRAL

L'emigració menorquina a Algèria

El port de Ciutadella fou testimoni de la partida dels emigrants cap a Alger. La crisi del comerç de cereals, la davallada de la producció de vaixells al port de Maó, la minsa producció de vi i la pressió demogràfica provoquen l'emigració cap a la Península, Amèrica i Algèria. França conquereix Algèria el 1830 i hi facilita l'arribada de colons europeus entre 1830 i 1859. Uns vint mil menorquins, una tercera part de la població, s'instal·len a Alger i els seus voltants.

(Sortida des del port de Ciutadella)

Carta de franqueses i privilegis (1301)

Jaume II, rei del Regne de Mallorca, signa el 30 d'agost de 1301 la Carta de franqueses i privilegis, document que regula l'estructura social, política, econòmica, urbanística i les normes de conducta dels nous menorquins; la Carta és considerada una autèntica constitució per a Menorca. Els privilegis concedits posteriorment són recopilats al Llibre Vermell, document conservat a l'Ajuntament de Ciutadella.

AJUNTAMENT DE CIUTADELLA

El creixement urbà als pobles

Aquest carrer és un exemple del desenvolupament urbà que es desenvolupa entre els anys seixanta i setanta, determinat per l'augment de la població, especialment per l'arribada de famílies peninsulars i dels pagesos que abandonen el camp. La indústria rep un nou impuls amb l'obertura de diversos polígons industrials, a on s'hi traslladen les indústries.

CARRER MALLORCA – CIUTADELLA

Del món religiós i cultural

El Palau Episcopal és el punt de partida des d'on el nou bisbe de Menorca, durant els anys quaranta, Bartomeu Pasqual Marroig, reorganitza l'administració diocesana, torna a obrir els temples al culte, posa en marxa l'emissora de Ràdio Popular a Ciutadella i assoleix la majoria d'accions de l'empresa editora del diari *Menorca*, única capçalera diària que actualment se segueix editant a l'illa.

PALAU EPISCOPAL

Del món religiós i cultural

En el número 3 d'aquesta avinguda va néixer Francesc de Borja Moll, un gran lingüista i promotor de la llengua i cultura catalana. D'altres intel·lectuals que destaquen durant el segle XX són el lingüista Josep Salord i Farnés, l'historiador Fernando Martí i Camps

i els estudiosos de l'arqueologia Josep Mascaró Passarius, Maria Lluïsa Serra Belabre i Gabriel Martí i Bella. Entre els artistes, destaquen els pintors Josep Torrent i Joan Vives Llull.

CASA NATAL DE FRANCESC DE BORJA MOLL (Av. de Francesc de Borja Moll)

Menorca talaiòtica, única al món (2)

Els monuments elegits per a la candidatura de Menorca talaiòtica són posseïdors d'una gran autenticitat, exclusivitat, originalitat, singularitat i tenen un valor excepcional universal per la tècnica constructiva ciclòpia amb què estan fets, pel bon estat de conservació i integritat que presenten, la seva monumentalitat i l'abundància en què es troben: al llarg dels 702 km² de l'illa hi ha més de 1.500 jaciments, és a dir, dos per cada km². Són 32 monuments testimoni únic d'una societat prehistòrica mediterrània insular passada.

SEPULCRE MEGALÍTIC DE SON OLIVARET

Les festes tradicionals de Menorca

El costum de celebrar les festes patronals es remunta al segle XIV i tenen un origen religiós. Les festes consistien en actes religiosos en què se celebren les completes el dissabte i una missa de caixers el dia de la festa, i en actes cívics com els jocs des Pla a Ciutadella i les corregudes al cós a la resta de pobles. Des de final del segle XIX l'acte principal és el jaleo: mentre una banda de música interpreta el jaleo, tonada musical que prové de la sarsuela *El postillón de la Rioja* de Cristóbal Oudrid, el públic anima el pas de la colcada formada per tot un seguit de cavalls.

ES PLA DE CIUTADELLA

Bastió de sa Font

El Bastió de sa Font forma part de la murada defensiva medieval, construït a final del segle XVII, aprofitant el traçat de l'antiga murada medieval del segle XIV. El baluard és de grans proporcions i fou realitzat per l'enginyer militar Vicente Mut. Consta d'un mur gruixat exterior i de dos grans magatzems sobreposats coberts amb volta de canó al seu interior. Actualment acull les dependències del Museu municipal.

Ajuntament de Ciutadella (Reial Alcàsser)

Antic alcàsser reial o palau del governador. L'actual edifici fou construït entre 1897 i 1925 per l'arquitecte català Enric Sagnier i Villavecchia, i reformat de nou l'any 1982 donant-li accés al bastió sobre el port. Fins llavors, l'ajuntament era ubicat a l'antic edifici de la seu de la Universitat General de l'illa, davant la Catedral. Del seu interior, destaca la seva entrada amb la majestuosa escala i el Saló Gòtic, en el qual hi ha penjats els quadres dels fills il·lustres i adoptius de Ciutadella.

Castell de Sant Nicolau

Torre de defensa costanera construïda per l'enginyer militar espanyol José Castellón entre 1680-1682. És de planta octogonal amb un fossat envoltant-la, de 8 m d'amplada i 2 m de fondària amb un pont davant la porta. Construïda amb carreus de marès i reblerta de pedra i morter, al seu interior una columna central sosté la volta per suportar de 6 a 8 peces d'artilleria. L'escala de caragol que comunica les plantes està encastada en el mur.

Pedreres de sa Cetària

Pedrera de cantons de marès. Explotada amb procediments artesanals, és abandonada de fa molts d'anys. Sembla que una bona quantitat de tones de cantons de marès van sortir d'aquesta pedrera per a construir edificis a l'Algèria amb motiu de l'establiment allà de molts emigrants ciutadellencs a mitjans del segle XIX.

Torre de sa Caleta o es Castellar

Torre de defensa costanera construïda pels britànics amb unes característiques diferents a les altres torres britàniques. És una torre empotrada en el terreny amb un fossat de 6 m d'amplada que acaba amb un terraplè. Des de la mar només es veu la part alta de la torre. L'entrada és a través d'un corredor sota terra i el sistema de defensa per afrontar un atac des de terra és un conjunt d'espitlleres múltiples inèdit a Menorca.

Salines de Santandria

Aquí davant, mig segle enrere, haurien vist les salines de Santandria, de dimensions reduïdes i gairebé úniques a Menorca. Situades damunt el penyal de la cala, i a diferència d'altres salines de l'illa, aquí es bombejava l'aigua de la mar fins dalt el penyal i hi quedava exposada al sol en tres estanys ben delimitats per carreus de marès fins que s'evaporava totalment quedant la sal a punt de recollir. Poden veure una caseta en runes que donava coberxo a les bombes i altres estris de l'explotació.

Altres localitzacions: [Convent de Sta Clara](#)

Propostes Lluís:

01 Necròpolis del pla de Sant Joan. Grup notable de coves artificials.

Blocaus de la Guerra Civil CIU_M02, M03

Zona on es pot apreciar les infraestructures de defensa picades a la roca al llarg de la costa

Cova de s'aigua (està tancada però amb projecte d'obrir-se)

12 – Cap d'Artrutx – cala en Turqueta

...I arriba l'ocupació turística

A l'any 1969 s'aprova el pla parcial per a desenvolupar la urbanització de cala en Bosch. De fet, és a final dels anys seixanta i els setanta quan es construeixen les urbanitzacions turístiques a les zones costaneres de l'illa, avui principals llocs de recepció de turistes. Als anys vuitanta el turisme creix i l'economia menorquina bascula ràpidament cap el sector terciari. Durant els darrers anys l'oferta turística s'amplia amb hotels rurals, agroturismes i habitatges turístics de vacances.

CALA EN BOSCH

Talaia de cap d'Artrutx o de sa Marjal

Talaia construïda pels espanyols durant el segle XVII. La torre és cilíndrica amb una base lleugerament inclinada, actualment mig enterrada en la runa de les construccions adossades. Construïda amb pedra i morter i amb arrebossat de calç i arena. Vora la talaia es veu un antic cos de guàrdia, un aljub i un parell de cisternes per a recollir

aigua. També hi ha cases i estables, que són de construcció moderna, possiblement de principis del segle XX.

TALAIA

La Guerra Civil i la postguerra a Menorca

Des d'aquests blocaos els republicans havien de defensar l'illa d'un hipotètic desembarcament. Durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) Menorca roman fidel al govern de la República, fins que el febrer de 1939 passa a ser controlada pel bàndol nacional. Durant els primers mesos de la guerra es produeixen assassinats i es destrueixen esglésies. Després la situació es normalitza amb la presència de militars republicans professionals.

BLOCAOS DE SON SAURA

Altres localitzacions: Blocaos i trinxeres a Cala Racó des Pi per explicar guerra civil. Blocao de Cala en Turqueta.

Propostes Lluís: Cova dels pardals, cova dels coloms.

13 – Cala en Turqueta – Cala Galdana

CASETA DE VORERA A CALA EN TURQUETA

Es conta com un ciutadellenc, conegut com en "Pelafaves", tenia una botiga de comestibles a Ciutadella i cuidava de *Miramar*, caseta on hi tenia un bot per anar a pescar i els caps de setmana hi anava amb la família. Construcció de planta rectangular feta amb pedra i morter, coberta amb volta de canó rebaixada i recoberta a sobre per rajoles.

COVES DE PESCADORS A CALA EN TURQUETA

Aquesta cova havia estat utilitzada per alguns pescadors i després per grups d'amics i famílies que hi anaven a l'estiu o caps de setmana. L'exterior mostra una part amb paret de marès, una porta i uns escalons que li donen accés.

LA SÍNIA DE CALA EN TURQUETA

D'aquesta sínia se conserva en bon estat el pou i l'espai circular o mota on rodava la bístia per poar. També conserva els pilons d'obra de marès que donava suport a la roda i els engranatges de ferro. No hi queda cap caduf i l'obra de marès. L'aigua és un bé escàs. S'ha de gestionar de diverses maneres i, gràcies a béns etnològics com les sínies, és una manera d'aprofitar l'aigua d'una manera racional.

ELS BÈRECS DE SANTA GALDANA

Veuen les restes de les antigues casernes construïdes pels anglesos a mitjan segle XVIII per a destacament militar de vigilància costanera del sud de l'illa conegudes com els Bèrecs. També serien utilitzades per una guarnició espanyola. La caserna fou destruïda l'abril de 1808 per la fragata anglesa *Imperieuse*, com també ho va fer amb la torre de Son Bou. L'Arxiduc conta que donava cabuda a 90 homes i tenia tres pavellons. L'any 1871 va ser venuda al Comte de Torre Saura, propietari de les terres.

LES PEDRERES I LA CONSTRUCCIO DE CASATS

Vora el camí de Cavalls. al SE de les cases de Macarella, al inici d'un petit barranquell.
- Pedrera moderna de dimensions no gaire notables. - Pas per l'aigua construït en una paret seca d'alçada notable. Obertura rectangular amb llinda monolítica.

PEDRERA D'ALPARICO

Altres localitzacions: Necropolis cala en Turqueta,

14 – Cala Galdana – Sant Tomàs

La independència desitjada a Ferreries (1836)

Després de diferents intents, Ferreries aconsegueix tenir el seu propi ajuntament. La segregació respecte des Mercadal s'aconsegueix després de dos breus períodes d'independència, un durant el període de les Corts de Càdis (1812-1814) en el qual també s'afegí al seu terme es Migjorn Gran, i el del Trienni Constitucional (1820-1823).
CANVI DE TRAM

NECRÒPOLIS DE CALA GALDANA

Necròpolis de coves artificials molt transformades pel seu ús com a habitatge de pescadors o estiuejants. Se'n conserva una en bon estat, de planta circular i el portal amb un rebaix i canalitzacions picades sobre la façana. També hi ha prop d'aquesta cova una "capada de moro", una resta talaiòtica amb la seva funció per a determinar.
CALA GALDANA

PEDRERA DE CALA MITJANA

Pedrera de marès, actualment abandonada, a uns cent metres de la cala, vora el camí de terra que hi mena. Té forma cúbica, amb una fondària de devers uns vint metres. Actualment els pins han començat a créixer al seu interior.

La Menorca dels berbers descrita pels seus contemporanis

La Menorca musulmana destaca per la vocació agrícola i ramadera dels pagesos berbers, originaris del nord d'Àfrica. L'historiador i escriptor Al-Maqqari ens la descriu: "és petita, però fèrtil, hi abunden els cereals i fruites de tota espècie, particularment vinyes. La carn d'aquesta illa és bona, i el seu sabor exquisit, millor que la d'altres llocs; d'aquesta manera, el bou, en torrar-lo, es fon com si fos greix. Les ovelles s'hi crien, també, però són menys abundoses".
TREBALÚGER

FORN DE CALÇ DE CALA MITJANETA

Conjunt de forns de calç de diferents tamanyos i estat de conservació. Generalment es conserva en bon estat el forat excavat a la roca, conegut amb el nom de l'olla, lloc usat per a la cocció de la pedra convertida en calç. Avui, sovint, s'utilitzen com a dipòsit de deixalles dels estiuejants que visiten la zona. Ubicats al bosc proper a Cala Mitjana.

HERÈNCIA MUSULMANA AS MIGJORN GRAN

Mentre caminam per les terres de Trebalúger, els volem recordar com és de vigent l'herència dels noms de lloc musulmans a Menorca. Per exemple, el grup tribal de Trebalúger ens indica que prové del nom àrab de Trípoli, actual capital de Líbia. Quan passin per Binigaus, han de saber que és el malnom d'un grup tribal. I Binicodrell és el nom d'un altre grup tribal de la zona d'Alger, que primer es van establir a Dènia (Alacant), després arribaren a Eivissa per finalment repoblar aquesta zona des Migjorn Gran.

TREBALÚGER

De Binicodrellet as Migjorn Gran

Entram al terme municipal des Migjorn Gran. A mitjan segle XVIII sorgeixen tot un seguit de cases, construïdes per jornalers a partir de terrenys venuts del lloc de Binicodrellet. Davant la necessitat d'un ajut espiritual per al naixent nucli urbà migjorner, l'any 1745 es construeix l'església de Sant Cristòfol. El nou poble des Migjorn Gran pertany a la parròquia de Sant Bartomeu i administrativament al municipi des Mercadal, del qual s'independitza l'any 1989.

ENTRADA AL TERME MIGJORNER – TREBALÚGER

Altres localitzacions: Niu d'ametralladores i blocao de Cala Galdana, Blocao de Trebalúger, Pedrera entre Trebalúger i Fustam.

Propostes Lluís: Blocao sant tomàs

15 – Sant Tomàs – Son Bou

El cristianisme i les basíliques paleocristianes

Aquesta basílica paleocristiana és un dels sis edificis d'aquestes característiques que es conserven a l'illa. L'any 313 l'emperador Constantí promulga l'edicta de Milà pel qual concedeix la llibertat de culte a l'imperi Romà i l'any 380 Teodosi converteix el cristianisme com a religió oficial de l'Imperi. De l'època del Baix Imperi romà hi ha el testimoni de diferents basíliques paleocristianes: la de Son Bou a Alaior; la des Fornàs de Torelló, l'illa del Rei i l'illa d'en Colom a Maó, i la de Sanitja i des Cap des Port a Fornells.

BASÍLICA PALEOCRISTIANA DE SON BOU

Necròpolis del Cap de ses Penyes

Ara passen prop de la necròpolis talaiòtica, unes coves artificials excavades en el penyal. La necròpolis abraça també un segon grup de coves més properes a la mar. Algunes d'aquestes coves han estat reutilitzades com habitatges d'estiu i per a usos militars.

El cavall de raça menorquina

Els cavalls són l'element bàsic de la festa i destacam la tasca de centenars de genets anònims menorquins que treballen per treure a la festa un cavall ben ensinistrat. Des de fa més de dues dècades l'Associació de Criadors i Propietaris de cavalls de Raça Menorquina treballa per difondre les característiques del cavall menorquí i es realitza

una fira específica sobre el cavall menorquí al mes de maig as Mercadal, així com l'intensa activitat dels diferents clubs hípics que trobam arreu de l'illa.

ATÀLIS

Torre de defensa de Son Bou

Dalt aquesta muntanyeta, coneguda com na Rodona, allà on abans hi havia la torre de defensa de Son Bou, avui hi queden unes restes d'un antic niu d'armetralladores del temps de la Guerra Civil. La torre fou construïda entre 1804 i 1806, seguint la mateixa estructura que les torres de defensa fetes durant el període anglès. L'any 1808 la torre estava acabada però no disposava de canons. El 2 d'abril de 1808 la fragata Negra o Imperieuse, nau espanyola capturada pels anglesos el 1804, destruï completament la torre a canonades, a més de destruir els Bèrrecs de Cala Galdana i capturar set vaixells.

La mina Vella i Nova de Son Bou

Aquest canal o pas subterrani servia per al desguàs o extracció de l'aigua usada en el conreu de l'arròs durant els anys quaranta i cinquanta del segle passat. L'aigua era conduïda a la zona destinada al conreu, anegaven les tanques i, després d'usada, era extreta cap a la mar a través d'aquest canal de desguàs. Se'n van construir dos de canals, coneguts popularment com a mina vella i mina nova.

Entre son Benet i Son Bou, un lloc idoni per conrear arròs

Mentre caminin entre Atalis i Son Bou, al llarg d'aquesta zona es va conrear arròs entre 1948 i 1962, una sortida a la necessitat de queviures durant l'època de postguerra espanyola. La terra era inundada d'aigua, l'arròs se sembrava durant Sant Joan, per a ser collit durant el mes de setembre. Es colliren tonelades d'arròs. Mai abans ni després s'havia provat aquest tipus de conreu.

16 – Son Bou – Cala en Porter

La defensa militar de l'illa al segle XVII

Des d'aquí podem veure, prop del lloc de sa Torre Nova, la talaia de Binissegarra, construïda al segle XVI. Cal recordar que els pobles de l'interior de l'illa, com Alaior, corrien el perill d'atacs piràtics. Per açò, a Alaior es reforça la torre del campanar de Santa Eulàlia, es formen companyies d'homes armats per a la defensa del municipi i es construeixen talaies de vigilància com aquesta de Binissegarra.

TALAIA DE BINISSEGARRA

Menorca talaiòtica, única al món (3)

Segons les directrius que marca la UNESCO, la candidatura de Menorca Talaiòtica compleix amb dos dels deu criteris per formar part de la Llista indicativa: 1) aporta un testimoni únic i excepcional sobre una tradició cultural o una civilització viva o desapareguda; 2) i constitueix un exemple representatiu d'un tipus de construcció o d'un conjunt arquitectònic o tecnològic que il·lustra un o diversos períodes significatius de la història humana.

TORRE D'EN GALMÉS

L'organització “urbana” en el període talaiòtic

Podeu visitar el poblat de Torre d'en Galmés, un de les tres “ciutats” talaiòtiques més importants de l'illa, juntament amb Trepucó a Maó i Son Catlar a Ciutadella. Estem en el període 700-650 aC, moment en què s'inicia la fase final del període talaiòtic i en el qual arriba el ferro. Ara és quan es construeixen les cases circulars i les navetes d'habitació i les funeràries. També destaca el conjunt de Calescoves, la major necròpoli de coves artificials de les Illes Balears.

TORRE D'EN GALMÉS

La singularitat de les contruccions ciclòpees

Els grans monuments de Menorca es construeixen amb la tècnica ciclòpia, és a dir, amb pedres de grans dimensions col·locades en sec una sobre l'altre, sense argamassa, amb unes peculiaritats que els fan únics i singulars dins del patrimoni mundial.

TORRE D'EN GALMES

Les primeres restes d'enterrament a Menorca

D'aquí a uns metres podeu visitar el jaciment arqueològic de ses Roques Llises, un dels exemples paradigmàtics d'hipogeu o lloc d'enterrament de l'època pretalaiòtica a Menorca. Just a la tanca del costat, es pot visitar el jaciment arqueològic de na Comerma de sa Garita, una resta arqueològica encara sense excavar i de la qual es desconeix el seu ús.

SES ROQUES LLISES

La Menorca musulmana, una nova civilització

Els barrancs són els llocs idonis a on els menorquins musulmans hi van construir els sistemes de reguiu, canals i síquies. Des de 903 fins 1287 Menorca és musulmana. La nova població són pagesos berbers del nord d'Àfrica, viuen en alqueries i rafals situats per tota l'illa, treballen la terra, conreen en els barrancs i dominen la cultura de l'ús i aprofitament de l'aigua. De la seva civilització ens queda els sistemes de reguiu, béns etnològics com sínies i aljubs, i els seus topònims.

HORTS DE CALA EN PORTER

Ihalor, l'origen del poble d'Alaior (1304)

Jaume II de Mallorca mana comprar l'alqueria d'Ihalor a Pere Falguera per consolidar el poble d'Alaior a través de la parròquia de Santa Eulàlia. L'etimologia del nom *Ihalor*, d'origen musulmà, té una possible relació amb un assentament tribal berber, els Yaturag o Yettureg, ubicats a prop de l'Alger, el topònim del qual significa “Els que brillen”.

ENTRADA TERME D'ALAIOR

17 – Cala en Porter – Binissafúller

Menorca talaiòtica, única al món (4)

L'Estat espanyol presentarà davant del Comitè del Patrimoni Mundial una selecció de jaciments arqueològics representatius de la Menorca Talaiòtica com a bé patrimonial candidat a entrar en la Llista de patrimoni mundial i per tant per ser considerat patrimoni mundial de la humanitat.

CALESCOVES

Calescoves, una gran necròpoli

Calescoves és la major necròpoli de coves artificials de les Illes Balears, composta per més de noranta coves i hipogeus d'enterrament excavats en el penya-segat de la cala, un embarcador d'època prehistòrica i un establiment costaner, delimitat per una muralla prehistòrica.

CALESCOVES

Calescoves, també fou un santuari romà

Aquesta és coneguda com la cova de l'Església. En aquesta paret, rere el reixat, hi veiem tot un seguit d'inscripcions romanes, les quals ens indiquen que durant la dominació romana la cova era un santuari on se celebrava anualment la fundació de la ciutat de Roma. És l'únic lloc, fora de Roma, a on s'han trobat aquest tipus d'inscripció.

CALESCOVES - SANTUARI

Menorca talaiòtica, única al món (i 5)

El Caparrot de Forma és un dels trenta-dos jaciments arqueològics que conformen la llista indicativa i representen tota la tipologia i cronologia de la prehistòria de Menorca: dòlmens, paradòlmens, sepulcres de triple parament, navetes funeràries, hipogeus, necròpolis, navniformes, sales hipòstiles, assentaments costaners, poblats, murades i pous.

CAPARROT DE FORMA

CAPARROT DE FORMA

En el cap costaner de Caparrot de Forma, prop de la urbanització des Canutells, hi ha una necròpolis, lloc d'enterrament, formada per 23 coves artificials o hipogeus. Un poc més endavant, a dalt del cap costaner hi ha una murada i al seu interior hi trobam dues construccions de planta circular i, sota un munt de pedres, un pou d'aigua dolça. Aquest jaciment és tot ell d'època talaiòtica.

CANUTELLS – CAPARROT DE FORMA

L'era de s'Argossam

Just abans d'arribar a s'Argossam, a la seva dreta, hi ha la tanca de l'era. Aquest bé etnològic és un espai obert, una plataforma circular picada a la roca mare o enrajolada al seu terra i limitada per una filada de cantons de marès, en la qual els pagesos separaven el gra de l'espiga del blat, deixant-ho a punt per a ser convertit en farina.

S'ARGOSSAM

[Torre de s'Argossam - defensa ?? Sr. Fornals](#)

Era de Binidali

Era de 12m amb cordó complert 1946, rajola de 20cm

18 – Binissafúller – Punta Prima

Producció de blat i desaparició de la vinya

Allà on avui hi veieu xalets i hotels construïts, abans s'hi conreava el blat, principal cereal a l'illa. El camp, temps enrere, era en mans dels grans propietaris i les terres cultivades en règim d'amitgeria des de final del segle XVII. La importància del blat

minva i dona pas a la ramaderia bovina. La vinya pateix una greu crisi a la segona meitat del segle XIX arran de la fil·loxera; Sant Lluís era un dels termes municipals de Menorca amb més producció de vi.

TORRET

Els francesos i Sant Lluís (1756-1763)

La dominació francesa fou breu (1756-1763) i destaca per la fundació del poble de Sant Lluís i el contacte dels menorquins amb les universitats franceses. Per la presència de militars i el comerç actiu i la construcció naval al port de Maó, l'activitat econòmica de Menorca fou en augment. El poble depen de Maó, fins que l'any 1904 assoleix la seva independència municipal.

ENTRADA AL TERME DE SANT LLUÍS

TORRE DE SON GANXO

Situada davant l'illa de l'Aire, va ser construïda entre 1785 i 1787 per l'enginyer mil·lari espanyol Ramón Santander. És una de les torres de defensa de Menorca més ben conservades. Va ser restaurada l'any 2011. Actualment funciona com a casa de colònies oberta durant tot l'any i gestionada per l'INJOVE del Consell Inular de Menorca.

Hipogeu, caló de s'Oli

Hipogeu de planta de forn amb volta hemisfèrica erosionat per la mar que entra a l'hipogeu. (el jaciment només té interès per remarcar el fet de l'erosió i de que la costa era emprada -la mar no devia tenir-hi accés en el temps de la construcció)

19 – Punta Prima – Cala de Sant Esteve

L'herència britànica

Les tres dominacions britàniques (1713-1756, 1763-1782 i 1798-1802) deixen un llegat singular: fortificacions i torres de defensa, l'ampliació del castell de Sant Felip i el castell de **fort Marlborough**, l'hospital de l'illa del Rei, l'aljub des Mercadal, el camí d'en Kane i la fundació des Castell (1771).

Fort Marlborough

Arribam a la cala de Sant Esteve, a on trobareu el fort Marlborogugh, construït pels britànics entre 1720 i 1726. Deu el seu nom a Sir John Churchill, duc de Marlborough, el general britànic més destacat de l'època. Juntament amb el castell de Sant Felip i la torre de Stuart o d'en Penjat servia per protegir l'entrada del port de Maó. L'any 1782 va ser parcialment destruït pels espanyols i va ser reconstruït amb alguna modificació durant l'últim període britànic (1798-1802).

FORT MARLBOROUGH

Torre d'en Penjat

Aquesta torre de defensa costanera forma part del triangle defensiu militar castell de Sant Felip-fort Marlborough-Torre d'en Penjat. Construïda el 1798, segueix la mateixa

estructura constructiva que la resta de torres realitzades pels anglesos durant la tercera dominació anglesa (1798-1802).

Torre d'Alcalfar

Aquesta torre de defensa costanera va ser restaurada fa pocs anys. Construïda per l'exèrcit espanyol entre 1786 i 1787, té la funció d'evitar el desembarcament de l'enemic. La pròpia cala va ser testimoni de l'arribada de l'exèrcit francès l'any 1756, inici del període 1756-1763 francès a la nostra illa.

Les salines de Punta Prima

Aquestes salines són molt semblants a les que vam veure a Santandria. Són fetes als anys cinquanta del segle passat, en uns terrenys planers, a sobre del nivell de la mar. Van construir una canal d'entrada per facilitar l'arribada de l'aigua de la mar i, gràcies a una bomba, pujar l'aigua fins als dipòsits. Les salines van ser deficitàries i de poca durada. El problema era que l'aigua es filtrava en el terreny en lloc d'evaporar-se.

20 – Cala de Sant Esteve – Maó

El gin, beguda típica de Menorca

La beguda típica de les festes és la ginebra menorquina, el popular gin, un destil·lat d'alcohol que la llegenda conta que es comença a fabricar a l'illa en temps dels anglesos, tot i que fins ara no s'ha pogut provar. El gin, a diferència de la ginebra anglesa, que es fabrica amb alcohol d'ordi, es fa amb alcohol de vi aromatitzat amb baies de ginebró, una planta que es du de fora de l'illa.

PORT DE MAÓ – GIN XORIGUER

Del gin a la pomada o gin amb llimonada

El gin es pot beure sol, però, a causa de l'alta graduació alcohòlica que té, és més freqüent beure'l rebaixat amb sífó i una pell de llimona dintre, beguda que s'anomena pellofa, o mesclat amb llimonada, mescla que rep el nom de pomada en alguns indrets de l'illa o de gin amb llimonada, en altres. Els pastissos, la xocolata i la coca bamba també són menjats durant les festes.

PORT DE MAÓ – GIN XORIGUER

Formatge, calçat, bosses de plata, bijuteria i frontisses

Durant el primer terç del segle XX Menorca coneix una millora econòmica. Des de final del segle XIX es potencia l'elaboració del formatge de Maó, producte avui molt valorat, i es fabrica calçat artesà de qualitat per vendre a Cuba i Puerto Rico, origen dels actuals sabaters reconeguts mundialment. I es fan bosses de plata i d'or; la seva desaparició és el punt de partida de les actuals produccions de bijuteria i frontisses.

CASA CODINA - MAÓ

La cultura a principi del segle XX

L'Ateneu de Maó, fundat l'any 1905, edita la *Revista de Menorca*. Destaca la figura de Francesc Camps i Mercadal (*Francesc d'Albranca*) i la seva obra de la cultura popular *Folklore menorquí. De la pagesia. Llum Nova*, editada pel mestre i folklorista Andreu Ferrer Ginard als Migjorn Gran entre 1912 i 1913, és la primera revista local redactada totalment en català a l'illa.

ATENEU DE MAÓ

El recinte de taula, l'espai de culte religiós

La taula, en forma de "T" i que pot arribar a amidar 4 metres d'alçada, és un monument de culte religiós singular, espai emblemàtic que defineix l'illa. A l'interior del recinte de taula s'hi celebren rituals festius en els que intervenen el foc, el vi proveït des d'Eivissa i el consum d'anyells i cabrits. Les taules més representatives són les de Trepucó, Torralba d'en Salort, Talatí de Dalt, Torretrencada i Torrellafuda.

TAULA DE TREPUCÓ

Saqueig piràtic a Maó i el castell de Sant Felip

El segle XVI és una de les èpoques més tràgiques de la història de Menorca, amb incessants incursions de pirates turcs i berbers: Barba-rossa saqueja Maó el setembre de 1535 i s'emporta uns vuit-cents captius. L'any 1554, per protegir l'entrada al port de Maó i prevenir futurs atacs, s'inicia la construcció del castell de Sant Felip, dissenyat per l'enginyer italià Joan Baptista Calvi.

SANT FELIP

Conquesta de Menorca per Alfons III (1287)

Aquest monument recorda la figura d'Abu Umar, fill de Said ibn Hakam a qui va succeir en el govern de l'illa (1282), però cinc anys després d'iniciar el seu govern rendia Menorca a Alfons el Liberal. El 17 de gener de 1287, dia de Sant Antoni, el rei Alfons III el Liberal conquereix l'illa i expulsa els araboberbers, que habitaven l'illa des de feia gairebé quatre segles.

PLAÇA D'ABU UMAR

El món cultural es reforça

En aquest edifici es localitza l'Institut Menorquí d'Estudis, nucli aglutinador dels intel·lectuals menorquins que treballen en la generació de coneixement cultural. Del món literari, destaquen autors com Pau Faner, Josep Maria Quintana, Joan Pons, Esperança Camps o Maite Salord, així com els poetes Pere Xerxa, Pere Gomila i Ponç Pons o l'historiador Miquel Àngel Casasnovas. En el camp de la música, destaca Joan Pons Àlvarez i el baix baríton Simón Orfila. Des de 1979 es publica l'*Enciclopèdia de Menorca*, impulsada per l'Obra Cultural de Menorca. Entre els pintors destaquen Carles Mascaró, Rafel Vidal, Genci Torrents, Sansuguet, Biel Camps, Zulema Bagur, Lindsay Mullen, Matías Quetglas, Pere Pons, Pacífic Camps, Francesc Florit Nin o David Monrós.

Seu de l'IME

Santa Maria i el Pariatge de Jaume II

Santa Maria, una de les set parròquies fundades per Jaume II, és d'estil gòtic i conté un dels orgues més antics d'Europa. El Pariatge, signat per Jaume II el 19 de març de 1301, és el document pel qual s'estableix la divisió eclesiàstica de l'illa amb la creació de set parròquies, que han de consolidar els nuclis urbans a Menorca per ajudar a repoblar l'illa.

Maó. Santa Maria

Els municipis menorquins

És Castell va ser creat l'any 1771 per l'enginyer militar anglès Patrick Mackellar, un dels vuit municipis de Menorca. Maó, centre administratiu i aeroportuari; Ciutadella, el

municipi més poblat i amb seu episcopal; Alaior, ciutat industrial i universitària fundada l'any 1304; Sant Lluís, fundat durant la dominació francesa; Ferreries; es Mercadal amb un territori extens i el port de Fornells; i es Migjorn Gran, darrer municipi constituït a l'illa l'any 1989.

POBLACIÓ DES CASTELL

Kane's Road o camí Nou... Avui, camí d'en Kane

Estem en el punt d'inici del camí d'en Kane, que unia el castell de Sant Felip amb el palau del Governador a Ciutadella. Duran la primera dominació anglesa, el governador anglès Richard Kane mana construir un camí nou entre 1713 i 1720 per unir Sant Felip amb Ciutadella. El camí permet el trànsit ràpid i segur de la tropa militar, queviures i municions a través de l'illa. Avui es treballa per recuperar l'antic traçat i convertir-lo en una nova ruta cultural per als menorquins i visitants.

CASTELL DE SANT FELIP

Seguim produint formatge i calçat

Gran part del segle XX es caracteritza per l'equilibri entre els sectors econòmics primari, secundari i terciari. Els anys quaranta, Pedro Montañés funda Industrial Quesera Menorquina (El Caserio), que impulsa la producció lletera en detriment del conreu cerealista. Els anys seixanta neix la Cooperativa Insular Ganadera (COINGA). Tenen també especial rellevància durant aquests anys les indústries bijutera i sabatera (Mascaró, Pons Quintana, Salord Jover).

CARRER VASSALLO

Emigració menorquina a La Florida (1768)

El port de Maó va ser testimoni de la partida d'uns 1.400 emigrants cap a la Florida. Hem d'anar enrere fins 1768, dins la segona dominació britànica, el britànic Andrew Turnbull reuneix al port de Maó uns 1.400 emigrants, la major part procedents de Menorca, amb la promesa d'una vida millor a Amèrica. Establerts a la població de Nova Esmirna, a la Florida, els menorquins, contractats per treballar a la plantació d'Andrew Turnbull, en realitat són tractats com a esclaus durant nou anys. El 1777 es rebel·len i es traslladen a Sant Agustí.

Port de Maó

La cultura menorquina sobreviu als britànics

Aquí van néixer i viure els germans Ramis. Al segle XVIII, durant la segona dominació britànica, es funda la Societat de Cultura de Maó (1778), punt de trobada dels intel·lectuals menorquins de l'època, a on destaquen els germans Ramis i Ramis, Nicolau Orfila, Joan Roca, entre d'altres. Joan Ramis i Ramis (1746-1819) destaca com a dramaturg amb obres com *Lucrècia* o *Rosaura*; també publicà *Antigüedades cèlticas de la isla de Menorca, desde los tiempos más remotos hasta el siglo IV de la era cristiana* (1818), considerat el primer llibre d'arqueologia publicat a Espanya.

CARRER DE S'ARRAVAL DE MAÓ

Pintors i metges menorquins per recordar

Aquí va néixer Pasqual Calbó. Al segle XVIII destaquen els pintors Giuseppe Chiesa i Pasqual Calbó i Caldés (1752-1817), el millor artista menorquí de l'època, que arriba a ser dibuixant de la cort d'Àustria. Per la seva part, el metge maonès Mateu Orfila i Cardona, famós per desvelar diversos casos d'enverinaments, ocupa la càtedra de medicina legal a la Facultat de Medicina de París (1819).

Sa Ravaleta

...es Castell també s'independitza (1836)

Es Castell es funda per ordre del governador anglès John Moystin l'any 1771, quan sol·licita a l'enginyer militar Patrick Mckellar que dissenyi un raval nou situat entre Calesfonts i cala Corb. El resultat és un poble nou amb una disposició de carrers i cases en quadrícula fet entre 1771 i 1774. Es Castell, com Ferreries, assoleix la seva independència municipal l'any 1836.

AJUNTAMENT DES CASTELL

...I arriba la industrialització a Menorca

Aquí, a cala Figuera, el 1856 es funda la Industrial Mahonesa, una de les fàbriques de teixits de cotó més importants de l'època a Espanya. L'any 1854 es crea la Societat del Vapor Maonès i s'estableix la primera línia regular amb Barcelona. A mitjan segle XIX s'inicia la industrialització de Menorca amb el desenvolupament de la manufactura del calçat a Ciutadella, Alaior i Maó.

CALA FIGUERA. port de Maó)

La crisi bancària afecta la indústria menorquina

La fàbrica de maquinària *Anglo-Española de Motores* va ser instal·lada al Cós Nou. Aquesta l'any 1911 pateix una fallida econòmica i arrossega el *Banco de Mahón* i, amb aquest, la majoria d'entitats financeres menorquines, la qual cosa produeix una crisi industrial i financera de gran abast. L'esclat de la Gran Guerra i la crisi dels anys vint i trenta limitaran la recuperació de l'economia insular durant molt de temps.

Fàbrica al Cós Nou

El Consell Insular de Menorca, l'autogovern de l'illa

Durant els anys de transició a la democràcia es desenvolupen les institucions autonòmiques i insulars d'autogovern. A l'any 1979 es constitueix el Consell Insular de Menorca en règim preautonòmic. Quatre anys més tard, l'any 1983, i gràcies a l'estatut d'Autonomia, el Consell Insular de Menorca exerceix el govern, l'administració i la representació de l'illa de Menorca, i disposa d'autonomia pròpia per a la gestió dels interessos de tots els menorquins.

PLAÇA BIOSFERA - Maó

Les noves infraestructures del segle XX

El maig de 1960, durant la visita a Menorca del cap de l'Estat, Francisco Franco Bahamonte, s'inaugura la nova central tèrmica de GESA al Cós Nou i la residència sanitària Verge del Toro. L'any 1969 la inauguració de l'aeroport de Menorca significa un important revulsiu per a les comunicacions amb l'exterior i per al desenvolupament del turisme.

GESA - PORT DE MAÓ - Maó

Cementeri des castell

As Castell el costum d'enterrar dins les esglésies finalitza el 1817, quan es construeix el cementiri en el lloc on abans hi havia hagut l'antic arrabal del castell de San Felip. El cementeri fou acabat el 1821 i està situat sobre part de l'antiga església de sa Raval Nova, i la carretera actual segueix aproximadament el mateix traçat que el camí que al segle XVIII donava accés a Sant Felip i que travessava l'esmentat raval.

NOMS DELS MOLINS ? Avui restaurats...

Molí davant església

Molí que hi ha a la carretera davant l'església. (ara ja restaurat)
Elements catalogats dins la població (quarters, ajuntament, port...)
(SENSE FOTOS)

Molí fariner es Castell

Molí de vent fariner afectat per la construcció de la carretera Maó- es Castell. Conserva la torre amb l'altaria original (4 m diàmetre x 5 m alt. aprox.) , construïda amb marès i referida de morter de calç. La coberta actual és plana (terrat). Té tres plantes, i l'escala de caragol. Damunt l'envelador hi ha dos portals i quatre finestrons. El cintell és de forma quadrangular, meitat massís, meitat cobert amb volta de canó; aquesta part està derruïda L'interior fou modificat per adaptar-lo com a habitatge. (ara restaurat) (SENSE FOTOS)

LA RESTA DE NOTES CULTURALS I HISTÒRIQUES

Meteorologia menorquina

Amb una temperatura mitjana de 17 °C, Menorca gaudeix d'un clima temperat moderat durant tot l'any. La temperatura mitjana màxima a l'estiu és de 24 °C i la mitjana mínima a l'hivern és de 10 °C. La meteorologia està caracteritzada pel vent de tramuntana, i les precipitacions varien entre els 450 mm i els 650 mm. La tardor és l'època de més pluja.

La fesomia del Camí de Cavalls

El Camí de Cavalls és un element paisatgístic singular que envolta l'illa de Menorca per la costa. A través de vint itineraris distints i dels 185 quilòmetres de longitud total del camí, pot ser recorregut a peu, a cavall o en bicicleta. El camí brinda l'oportunitat de gaudir del litoral i del patrimoni natural i cultural concentrat entorn al traçat històric del Camí de Cavalls.

Usos i història del Camí de Cavalls

El traçat del Camí de Cavalls comença a prendre fesomia al segle XIV, quan dóna accés terrestre a les cales i platges. No és fins al segle XVII quan apareix documentat com un traçat perimetral de tota l'illa de Menorca, amb la finalitat militar d'assegurar el control i la vigilància de la costa menorquina. Com a camí reial, permet el pas lliure a tots els habitants de l'illa i es manté net i transitable.

Pel Camí de Cavalls no s'hi pot transitar...

El camí travessa finques privades i gaudeix de la servitud de pas com a utilitat pública. Al segle XX algunes finques obstaculitzen el dret de pas lliure en diversos trams i el seu desús fa que el camí pateixi un abandonament progressiu. Als anys vuitanta la

ciutadania pren consciència i reclama la recuperació de l'ús públic i íntegre del traçat històric del Camí de Cavalls.

...Tot acaba amb la recuperació del Camí de Cavalls amb pas lliure

Es tracta d'un camí històric que al llarg del temps és mantingut pels menorquins sota la tutela dels militars. Avui és de caràcter públic amb dret de pas lliure i es pot recórrer per tot el seu traçat gràcies al Pla especial del Camí de Cavalls, aprovat el 19 de maig de 2003 pel CIM. A final de 2009 el Camí de Cavalls és convertit en el sender de Gran Recorregut 223, inclòs a la xarxa de Camins Naturals de l'estat espanyol.

La petjada de la relació amb els pobles veïns

Menorca ha estat, des de la prehistòria fins a temps molt recents, un lloc de pas de diferents cultures a causa de la seva situació estratègica en el centre de la Mediterrània occidental, la qual cosa propicia que diferents pobles hagin recalat a l'illa com a port d'escala, refugi i assentament, i hi hagin deixat un llegat històric i patrimonial molt ric.

Els foners menorquins, fitxats per cartaginesos i romans

Els menorquins de l'època talaiòtica són valorats per la seva habilitat en l'ús de la fona. Els foners menorquins van formar part de l'exèrcit cartaginès lluitant contra els romans en diferents indrets de la Mediterrània occidental, durant les conegudes Guerres Púniques. Posteriorment, també formaran part del propi exèrcit romà.

El mil·liari des Migjorn Gran

Un mil·liari és un monòlit que els romans posen a les vies de comunicació per assenyalar la distància en milles existent entre un lloc determinat i Roma o una altra ciutat romana. A les Balears n'hi ha quatre, de mil·liaris, i tots són a Menorca. El des Migjorn Gran indica com entre l'any 101 i 103 dC l'emperador Trajà fa restaurar la via romana que travessa l'illa. La peça arqueològica és donada pel propietari d'Alcaidús al metge Francesc Camps i els hereus d'aquest a l'ajuntament des Migjorn Gran l'any 1995, que és traslladada al cementeri i disposa d'una protecció de vidre el 2014.

CEMENTIRI DES MIGJORN GRAN

Calendari de les festes d'estiu

El calendari de festes ordenat per dates i amb els seus patrons o sants és:

Ciutadella, Sant Joan, 23-24 de juny

Es Mercadal, Sant Martí, tercer cap de setmana de juliol

Fornells, Sant Antoni, quart cap de setmana de juliol

Es Castell, Sant Jaume, 24-25 de juliol

Es Migjorn Gran, Sant Cristòfol, darrer cap de setmana de juliol o primer d'agost

Llucmaçanes, Sant Gaetà, primer cap de setmana d'agost

Alaior, Sant Llorenç, diumenge 10 d'agost o cap de setmana posterior

Sant Climent, Sant Climent, tercer cap de setmana d'agost

Ferreries, Sant Bartomeu, 23-24 d'agost

Sant Lluís, Sant Lluís, diumenge 25 d'agost o cap de setmana posterior

Maó, Mare de Déu de Gràcia, 7-8 de setembre

El treball al camp menorquí

Els pagesos que no poden entrar en el nou sistema es convertiran en jornalers o homes sense terra. El sistema d'amitgeria es generalitza primer a Ferreries i

Ciutadella, i lentament arribarà a Alaior. Els amitgers i els senyors de lloc són dues figures que arriben fins avui. Treuen terra nova per produir més blat i s'augmenta el conreu del vi, la patata i les hortalisses.

Segona dominació anglesa (1763-1782)

Nova dominació anglesa caracteritzada per la cobdícia dels nous governadors, que provoquen problemes per als menorquins. Els alaiorencs han d'allotjar i mantenir una guarnició de centenars d'homes.

Tercera ocupació anglesa (1798-1802)

Últim període de presència anglesa. A Alaior els militars s'instal·len als quarters fets pels espanyols, que són coneguts per bèrrecs al carrer dels Bèrrecs (barracks, quarter en anglès). Segueixen usant l'Església de l'Àngel per celebrar-hi el seu culte.

Dels britànics tornam a la corona espanyola

Menorca retorna definitivament a la corona espanyola mitjançant el tractat d'Amiens (1802), amb la qual cosa finalitza la darrera i curta ocupació britànica (1798-1802).

La fira del camp de Menorca

Des de fa gairebé trenta anys se celebra a Alaior el Concurs morfològic de bestiar boví frisó de Menorca. És una fira en la qual els pagesos menorquins presenten al concurs vaques de raça frissona per a ser avaluades per un jutge de gran prestigi, en el qual es valoren les característiques morfològiques del bestiar, bàsiques a l'hora de produir el formatge a l'illa. El concurs és un dels tres més prestigiosos de l'estat espanyol. La fira es completa amb una mostra de maquinària agrícola, productes artesans i d'altres relacionats amb el camp i les seves activitats, per la qual hi passen milers de visitants.

LLEGENDES DE MENORCA

Mola de Maó: La llegenda dels fantasmes de la Mola que en realitat son els crits de les Baldritges

Maó. Mussuptà. Diables boets [a Mussuptà]
(Folklore de Menorca, II, p. 45-46)

Sant Lluís. Binifadet. Sa madona de Binifadet
(Folklore de Menorca, II, p. 80)

Es Mercadal. Binidonís. Encantaments de Binidonís
(Folklore de Menorca, II, p. 54-55)

Es Mercadal. Sanitja. Ses vilotes de sa Nitja
(Folklore de Menorca, II, p. 68-69)

Es Mercadal. Serra. Sa roca des cavall
(Folklore de Menorca, II, p. 72)

Es Mercadal. Sa Cavalleria. Ses debanadores de sa Cavalleria
(Folklore de Menorca, II, p. 84)

Muntanya mala: Història de la captiva i els pirates

Cova des mussol

Casc antic de Ciutadella: Relats de les bruixes

Ciutadella, cap a Ponent, davant Ciutadella. Sa ciutat de Parella
(Folklore de Menorca, II, p. 37-38)

Ciutadella. Alfuri de Dalt. Sa senyora de sa cova de sa port
(Folklore de Menorca, II, p. 43-44)

Ciutadella. Torrellafuda. El tresor de Torrellafuda
(Folklore de Menorca, II, p. 73)

Ferrerries. Barranc d'Algendar. Es Pas d'en Revull
(Folklore de Menorca, II, p. 64-65)

Ferrerries. Cala Galdana i barranc d'Algendar. Sa dama de sa cova Murada
(Folklore de Menorca, II, p. 42)

Ferrerries. Santa Àgueda. Es vadell d'or
(Folklore de Menorca, II, p. 39-40)

Ferrerries. Santa Àgueda. Sa llàntia de plata
(Folklore de Menorca, II, p. 69-70)

Ferrerries. Son Ermità. Sa cova de sa Dama
(Folklore de Menorca, II, p. 42-43)

Ferrerries. Calafat. Diables boets: es Pont de n'Alí
(Folklore de Menorca, II, p. 45)

Ferrerries. Algendar. Sa novia d'Algendar
(Folklore de Menorca, II, p. 64-65)

Son Bou: Ciutat submergida de ses Canassies

Alaior. Cala en Porter. En Xoroi
(Folklore de Menorca, II, p. 80-81)

Alaior. Biniguarda Vell. Encantaments de Biniguarda
(Folklore de Menorca, II, p. 40-41)

Alaior. ??? Madò sorda
(Folklore de Menorca, II, p. 52-54)

Es Migjorn Gran: Binicodrellet. S'homenet de mitja colzada
(Folklore de Menorca, II, p. 44)

Es Migjorn Gran: Buinigaús. En Pedrola
(Folklore de Menorca, II, p. 73-74)

Es Migjorn Gran. Albranca. Encantaments d'Albranca (Es Gorg, s'homenet de sa Boval; sa senyora des barranquell)
(Folklore de Menorca, II, p. 46-52)

Es Migjorn Gran: S'Engolidor. Es tresor dels Sales
(Folklore de Menorca, II, p. 55-56)

Es Migjorn Gran: Albranca. Es tresor d'Albranca
(Folklore de Menorca, II, p. 76-77)

Es Migjorn Gran: Son Carabassa. Sa donzella de Son Carabassa
(Folklore de Menorca, II, p. 78-79)

Es Migjorn Gran: Sant Adeodat. Es pou des captiu
(Folklore de Menorca, II, p. 82-83)

